

МОВОЗНАВСТВО

КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТА ПРАГМАТИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПОЛУЧНИКІВ *ET* (І) ТА *OU* (АБО) У СПЕЦІАЛІЗОВАНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі французької мови)

Круковський В. І.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Круківська О. В.

ПАТ "Укрпошта"

У статті досліджено комунікативно-функціональні й прагматико-семантичні особливості сполучників *et* (і) та *ou* (або) у французькому юридичному дискурсі. Було з'ясовано, що у зв'язку з їх багатозначністю у дискурсі вони можуть набувати дуже різноманітних, навіть абсолютно антонімічних значень. Так, *et* (і) замість функції додавання може виражати альтернативу, а *ou* (або) замість альтернативи, навпаки, може виражати функцію додавання, що вимагає їх правильне тлумачення, особливо в юридичному дискурсі, де вони безпосередньо впливають на той чи той правовий режим, що спричинює інколи навіть судову тяганину.

Ключові слова: сполучники *et*, *ou*, кон'юнкція, диз'юнкція, легальна дефініція, тлумачення.

In the article we research communicative and functional, pragmatic and semantic peculiarities of the conjunctions *et* (and) and *ou* (or) in French legal discourse. We found out that due to polysemantics in the discourse they can acquire very varied even absolutely antonymic meanings. For instance, *et* (and) can express alternative rather than addition and *ou* (or) can express addition rather than alternative which requires their correct interpretation especially in legal discourse where they have an immediate impact on this or that legal regime that sometimes leads even to legal proceedings.

Key words: conjunctions *et*, *ou*, disjunction, legal definition, interpretation.

Комунікація та її розуміння можливі лише, якщо дискурсивний ланцюг, усний чи письмовий, є певним чином зв'язний. Система систем мова, у її сосюрівському значенні, є переважним місцем відношень, зв'язувань, зчеплень і т. ін., тобто місцем кон'юнкції (з'єднання) та диз'юнкції (роз'єднання). Кон'юнкція й диз'юнкція належать до елементарного функціонування мови. У широкому сенсі навіть диз'юнкція є кон'юнкцією. Кон'юнкція / диз'юнкція давно досліджуються як у логіці, так і в риториці, а в граматиці – в рамках сурядного (координаційного) зв'язку. Але останнім часом ці явища, зокрема диз'юнкція, розглядаються не лише як засіб стилю, а й як засіб дискурсивної стратегії. Саме в цьому аспекті ми проаналізуємо явища кон'юнкції й диз'юнкції у французькому законодавчому дискурсі, зокрема в легальних дефініціях (ЛД), де ці явища, на нашу думку, розкриваються найяскравіше на прикладі сполучника *et* (і), що приєднує (кон'юнкція) ту чи ту умову до сукупності умов правничого правила та сполучника *ou* (або) для відділення (диз'юнкція) тієї чи іншої умови шляхом альтернативи, вибору, обмежень від інших умов цього правила у тій чи іншій конкретній юридичній ситуації. Проблематика французьких сполучників *et* (і) та *ou* (або) полягає в тому, що, маючи стабільну синтаксичну функцію в мові (*et* – з'єднання, *ou* – альтернативи), вони можуть встановлювати різні семантичні відношення залежно від контексту. Саме ця їхня багатозначність, гетерогенність, навіть індиферентність [1, с. 17] вимагають правильного вибору й тлумачення цих сполучників особливо

в законодавстві, тому що там вони безпосередньо впливають на той чи інший правовий режим, що спричинює інколи навіть судову тяганину. Об'єкт дослідження – французький законодавчий дискурс, який належить до спеціалізованого мовлення, що відрізняється не лише термінологією, складним синтаксисом, а й особливою зв'язністю, де важливе місце займають сполучники сурядності *et* (і) та *ou* (або), які забезпечують координацію, логіко-семантичні зв'язки, необхідну аргументативну організацію законодавчого дискурсу, його структуризацію. Вибір того чи того сполучника є вмотивованим вибором, частота його вживання й значення диктується законодавчим жанром дискурсу. Предмет дослідження – сполучники *et* (і) та *ou* (або); матеріал – французькі законодавчі тексти; наукова новизна визначається об'єктом дослідження, детальним аналізом закономірностей і специфікою функціонування цих сполучників у французькому законодавчому дискурсі; мета й завдання – виявити й схарактеризувати семантико-прагматичні й комунікативно-функціональні особливості цих сполучників у французькому законодавчому дискурсі, стратегію й тактику французького законодавця щодо їх уживання, продемонструвати взаємовплив формально-граматичного, семантико-синтаксичного й комунікативно-прагматичного рівнів на їх уживання й тлумачення на мікро (інтрафразовому) рівнях. Актуальність статті зумовлена необхідністю вивчення не абстрактних, очищених від конкретних умов спілкування структур, а конкретних юридичних (французьких законодавчих) текстів, які недостатньо досліджені в українській романістиці, можливістю використання результатів дослідження у викладанні теоретичних курсів та при перекладі й тлумаченні франкомовних законодавчих текстів.

Кон'юнктивний сполучник *et*. Посібники з техніки написання законів приділяють особливу увагу сполучникам сурядності, зокрема *et* (і) та *ou* (або) [2]. Хоча до однорідних членів нерідко застосовується безсполучниковий зв'язок, найчастіше між членами речення – як однорідними, так і неоднорідними – у французьких ЛД виступає сполучник *et*, що характеризується як “*coordonnant universel*” (універсальний сполучник) [3, с. 231] або “*clé d'or stylistique*” (золотий ключ стилістики) [4, с. 124], оскільки його систематично використовують зі стилістичною метою. Він може бути єдиним, коли долучає останній член ряду, створюючи враження логічної однорідності й завершеності переліку, напр.: “*le spectacle, la restauration et le jeu, réunies sous une direction unique*” [16, а. 1853]. Повторення сполучника перед кожним з однорідних членів формує, навпаки, незакінчений, відкритий однорідний ряд [5, с. 337]. Але таких випадків у французьких ЛД ми не знайшли, очевидно, що для термінологічних цілей ця конструкція малоприматна, радше це стилістичний засіб. Координаційне слово заповнює паузу, що відокремлює два терміни, або дві групи в асиндеті. Сполучник *et* у французькому законодавчому дискурсі, як і в будь-якому іншому, відображає переважно відношення кон'юнкції на зразок математичного додавання $i1+i2$, а в ЛД підкреслює необхідність наявності всіх зв'язаних цим сполучником елементів, діючи найчастіше на інтрафразовому рівні, напр.: *exploitation et entretien courant*.

Але оскільки копулятивний зв'язок, який цей сполучник реалізує, дуже абстрактний, його можуть доповнювати й уточнювати конкретніші семантичні відношення. Румунська лінгвістка Ліана Поп виділяє такі функції *et* всередині фрази: *énumératif, additionnel, de fin de série, corrélatif, adverbial (intensif), atténuateur, de subordination (avec des nuances attributives, subjectives, finales, relatives, temporelles, consécutives, і т. ін.)*, тоді як поза фразою *et* може виступати в інших функціях: *initiative, narrative, introducteur de continuation thématique, introducteur du nouveau thème* [6, с. 43]. На основі виконаного аналізу вдалося визначити функціональний потенціал *et* у сфері права, зокрема в ЛД він може також виражати 1) одночасність: “*a condition que le preneur profitera de la moitié du croit, et qu'il supportera aussi la moitié de la perte*” [16, а. 1804]; 2) часову послідовність: *nettoyage et graissage*; 3) причину: “*le fonctionnement d'un lot de copropriété entraîne la modification de ses éléments constitutifs et, par conséquent, sa disparition...*” [16, а. 1965–9)]; 4) протиставлення: “*les bateaux, bacs, navires et bains sur bateaux, et ne faisant point parties de la maison*” [16, а. 1177].

Одна з очевидних характеристик *et* – це його комутативність. Нелегко знайти у французькому законодавчому дискурсі приклади, де він виражає не комутативність, а напр., емоційність: “*Et avec les solennités requises*” (16, а. 1317). Некомутативність *et* пов’язана з його хронологічним аспектом, якого він повністю позбавлений.

Всі ці семантичні значення не властиві сполучнику *et*, є його вторинними функціями і зумовлюються семантичним складом предикативних одиниць, їх модальністю, прагматикою і загальним значенням всієї фрази.

Але найголовніша проблема цього сполучника у зв’язку з його багатозначністю для законодавства полягає в тому, що він може реалізувати функцію, абсолютно антонімічну додаванню (кон’юнкції) – протилежну й альтернативну своїй природі – диз’юнктивну функцію і тоді лише глибинне знання дійсності дозволяє уточнити його значення, а часом для його належного тлумачення доводиться звертатися до суду.

Приклад кон’юнктивної функції *et*, витлумаченої судом (приклад, узятий із книги “Лінгвістика в судовій практиці” [7]).

Позивач (студентка), посилаючись на статтю 76 закону Франції про працю, звернулася з позовом до суду про відшкодування їй літніх (щорічних) канікул, оскільки замість відпочинку вона працювала в мерії. Відповідач (мерія) заперечує цю вимогу, стверджуючи, що відповідно до ст. 77 цього самого закону стаття 76 розділу N.1.-1 тут не застосовується. Закон говорить, що ст. 66–76 не стосуються таких осіб: 2. “студента, найнятого організацією неприбуткового і соціального або колективного характеру, таких, як табір відпочинку чи центр дозвілля”. Більше того, суд визнав, що тут сполучник *et* у дефініції організації, вилученої з цього розділу N.1.-1, виконує кон’юнктивну (єднальну), а не диз’юнктивну (розділову) функцію, тобто організація повинна мати одночасно неприбутковий і соціальний або колективний характер. І законодавець наводить навіть приклади таких організацій: табір відпочинку або центр дозвілля, яких він хоче вилучити із застосування ст. 66–77. Суд наполіг на цілісному форматі організації, а не якоїсь частини її діяльності. Тобто табір відпочинку є однорідною структурою, призначеною лише для відпочинку без жодного винятку. І суд тут зв’язаний прикладами, навіть якщо мова йде про аналогію.

Приклад диз’юнктивної функції сполучника *et*. Мова йде також про судовий позов, у якому позивачка вимагає заборонити відповідачці продаж пуловерів, оскільки ця остання використала для їх виробництва її малюнок, який, на її думку, підлягає дії статті 11 закону про авторські права, яка говорить: 11(а) “Малюнок вважається відтвореним або призначеним для відтворення в більше ніж 50 різних виробках, за винятком, коли ці вироби утворюють єдине ціле (2); і 11(в) (і) коли малюнок повинен бути застосований при виробництві шпалер; (ii) виробництві килимів, лінолеуму; (iii) тканин і т. ін.”. Відповідачка заявляє, що слово “і” має тут тлумачитися як диз’юнктивне, а не кон’юнктивне. Це означає, що позивачка не має жодних авторських прав на свій малюнок. Суд підтримав відповідачку тому, що якби малюнок мав відповідати всім вищезазначеним критеріям реєстрації, то жоден малюнок не можна було б зареєструвати. Тобто, якщо тлумачити “і” як кон’юнктивне, то таке правило не дозволяло б реєстрацію жодного малюнка за режимом цієї статті закону. У законодавця не могло бути такого наміру.

Як можна помітити з цих прикладів судових ухвал сполучник *et* не завжди має однакове значення в різних ЛД. У першому випадку він має кон’юнктивне значення, оскільки організація, яка наймає на літо студента, повинна мати одночасно неприбутковий і соціальний або колективний характер. Суд підтверджує, що *et* (і) має в першому випадку кон’юнктивний характер, тоді як у другому він має швидше диз’юнктивний характер. Тут говориться, що для реєстрації зразка достатньо однієї умови, незважаючи на наявність *et*.

Це явище полісемії слова в семантичному плані є чудовою ілюстрацією “мовних” капризів. К. Тузінян пише: “Лексикографічні та етимологічні дослідження дозволяють виявити,

що не лише юристи вживають цей сполучник не в кон'юнктивному значенні. Напр., “Le trésor de la langue française, tome 7, p. 198” говорить, що сполучник сурядності *et* виражає зв'язок, зближення та опозицію. І набуває особливих значень при певному зближенні ідей, фактів” [7, с. 35]. Зближення для певних цілей, якостей, які фактично є розділені: “*acte authentique antérieur au mariage ou ayant reçu avant la même époque une date certaine*” [16, а. 1410].

Зазначимо, що М. Сандманн у своєму дослідженні про *et*, про його функцію завершення й продовження, поділяє на три групи комбінацію, яку він може утворювати: 1) природні групи: *père et fils*; 2) логічні групи (комплементарні й контрастні поняття): *riches et pauvres*; 3) тавтологічні групи: *saints et saufs* [8, с. 156]. Отже, у вищезазначеному другому судовому процесі *et* має диз'юнктивне значення і належить до логічної групи комбінацій сполучника *et*, якому можна надати тут безперечно функцію замітника *ou*.

Диз'юнктивний (розділовий) сполучник *ou* (або). Значення розділових сполучників конкретніше й специфічніше, ніж кон'юнктивних. Семантичні відношення між складниками фрази з розділовими сполучниками не такі численні, як із кон'юнктивними. Загальне відношення між предикативними одиницями, пов'язаними розділовим сполучником *ou*, це відношення диз'юнкції, що поєднує два терміни, які протиставляються один одному і виключають один одного аби підкреслити це протиставлення, залишаючись при цьому кон'юнкцією в широкому значенні. Але відношення диз'юнкції, за визначенням, досить загальне і охоплює кілька видів відношень особливого характеру. Аналізований сполучник може виражати два типи диз'юнкції: неексклюзивну, слабку, і ексклюзивну, сильну, яку ще називають альтернативою. Відмінність полягає в тому, що альтернативні елементи контрарні і взаємовиключаються настільки, що, якщо один істинний, то другий не може бути ніяким іншим, лише хибним (див. приклади нижче), тоді як за звичайної диз'юнкції, неексклюзивній, досить того, щоб одне твердження було істинне, тоді й диз'юнктивне (розділове) відношення істинне. Така диз'юнкція називається інклюзивною [9, с. 34]. Інколи в певних ситуаціях мовлення для передачі такого відношення вживається вираз *et/ou* (*i/ou*), що не виправдано і логічно не окреслено, а тому в законодавстві заборонено [2, с. 80].

Сполучник *ou* як і *et* багатозначний, що спричиняє різні підходи до його лексико-граматичного обсягу. Скажімо, у граматиках не йдеться про вживання інклюзивного *ou*, висувається думка про його “ексклюзивне” вживання, але з можливістю інклюзивної інтерпретації [10, с. 20]. М. Гревіс визначає *ou* за допомогою термінів альтернатива й диз'юнкція [11, с. 1242]. Ж. Антуан говорить про “подвійне психологічне значення *ou* – виключної альтернативи й простого вибору” [4, с. 1027]. Для російського його аналога *или* (або) О. Ю. Інкова-Манеотті на підставі аналізу лексикографічних джерел визначає такі функції: 1) розділову (ексклюзивну); 2) розділово-перелікову; 3) приєднувальну; 4) супротивну (вказує, що невиконання однієї дії виключає іншу); 5) пояснювальну. У свою чергу, французькі словники визначають такі функції *ou*: *d'équivalence*; *d'équivalence approximative*; 3) *indifférence entre deux éléments opposés (inclusif ou alternatif)*; 4) *alternance ou succession dans le temps*; 5) *exclusif*; 6) *introduit la conséquence qui doit résulter si l'ordre n'est pas observé* [12, с. 246–250].

Отже, французькі й російські словники розходяться в описах сполучника *ou*: у французьких словниках опис починається з пояснювального значення, далі інклюзивне і лише потім ексклюзивне, тоді як у російських словниках, навпаки, опис починається з ексклюзивного значення, що засвідчує його пріоритетність [там само].

Російська дослідниця О. Ю. Інкова-Манеотті переконана, що мінімальне значення *ou* повинно містити принаймні один із перелічених далі компонентів, порядок наведення яких жодним чином не є аргументом на користь більшої чи меншої значущості одного з них, а саме: гіпотетичність або потенційність речей, поєднаних *ou*; 2) протиставлення між двома описуваними концептами; 3) елемент вибору між поєднуваними компонентами [там само]. Тут йдеться про запропонований мовцем (напр., законодавцем) вибір, який адресат може

відкинути, потенційно можливий, тобто ще не зроблений на момент висловлення: *destiné à relier un outil ou une machine agricole* [16, а. 293]. О. Ю. Інкова-Манеотті робить висновок, який ми поділяємо, що сполучник *ou* за своєю природою є ні інклюзивним, ні ексклюзивним. Його швидше можна описати як нейтральний показник “альтернативи”, тобто різних пропозицій, можливостей і т. ін., з яких мовець пропонує зробити вибір. Сила протиставлення, що міститься в диз’юнкції, є скалярним поняттям, а отже, допускає той чи інший ступінь протиставлення (напр.: *la cantine ou, d’une manière générale, le lieu où le travailleur prend habituellement ses repas* [16, а. 415–1], при цьому залежить від вибору диз’юнктивного сполучника – одиничного *ou* чи подвійного *soit... soit*. Цей останній також часто вживається в ЛД і вводить зазвичай закритий ряд альтернатив, що виключає можливість певної третьої: *soit en engagement = durée indéterminée... soit un engagement d’une durée au moins égale à un an* [16, а. 897].

Для диз’юнкції характерне те, що два поняття (чи дві обставини) одночасно виокремлюються й уподібнюються під певним кутом зору, тобто кожне з них служить висхідною або низхідною точкою. Інколи диз’юнкція / кон’юнкція стосується простого співположення (*juxtaposition*), що досягається шляхом переліку видів в одному роді (див. вище), зближення випадків, що мають одне рішення. “*En cas de faillite et de déconfiture*” [16, а. 610].

Диз’юнкція виникає, якщо зіставляються два випадки і існує причина розглядати їх по-різному, а втім одночасно утверджується думка в правомірності однакового до них підходу [13 с. 97], як наприклад: *le mari ou ses héritiers* [16, а. 1568]; *la femme et ses héritiers* [16, а. 1569]. Але найважливіша функція диз’юнкції в ЛД – функція висловлення вибору, що становить основний зміст правничого положення, за яким більш-менш строго й експліцитно виключається будь-яке інше рішення: “*Si une partie seulement de la chose est périe, il est au choix de l’acquéreur d’abandonner la vente, ou de demander la partie conservée en faisant déterminer le prix par ventilation*” [16, а. 1601].

У всіх випадках, де закон встановлює альтернативу – чи то в головному, чи в підрядному реченні – з метою усунення будь-якої третьої гіпотези, диз’юнктивне (розділове) речення має окремий характер і не може зводитися до множини диз’юнктивних речень.

Оскільки законодавець має право створювати поняття та їх відношення, у своїй поведінці він вільніший за ученого: якщо в стилістиці диз’юнкція може бути штучною – як елемент стилю, то із законом такого траплятися не повинно. Диз’юнкція в законі виступає як необхідний правничий інструмент для законодавця. Коли у ст. 1323 законодавець пише, що “*celui, auquel on oppose un acte sous seing privé est obligé d’avouer ou désavouer formellement son écriture ou sa signature*” [16, а. 1323], то бажання виключити будь-яке інше ставлення є його вольовим рішенням і чітко простежується як конструктивний характер правничої думки, ставить її в логічну ситуацію, дуже відмінну від ситуації репрезентативної думки.

Розглянутий корпус правових означень дозволив визначити основні вияви процесів кон’юнкції та диз’юнкції, притаманні ЛД, та класифікувати їх на цій основі, зокрема кон’юнкція спостерігається у випадках:

- поєднання якостей, що одночасно характеризують термін, напр.: *événement futur et incertain* [16, а. 1181]; *corps certain et déterminé* [16, а. 1302];
- зближення з певною метою фактично розділених якостей, напр.: *acte authentique antérieur au mariage ou ayant reçu avant la même époque une date certaine* [16, а. 1410];
- поєднання термінів за умови: а) що вони за більш-менш строгого підходу можуть уважатися видами одного роду, напр.: *action en nullité ou en rescission* [16, а. 1304]; *mineurs interdits ou absents* [16, а. 1031]; *les délais et les formes* [16, а. 1466]; б) що між цими сурядними термінами існує певна еквівалентність, напр.: *les époux ou leurs héritiers* [16, а. 1468]; *le propriétaire d’un animal ou celui qui s’en sert* [16, а. 1385]; *livrer la chose et la conserver jusqu’à la livraison* [216, а. 1124]; в) що це визначається потребами, пов’язаними з контекстом конкретного речення, напр.: 1 *le vendeur...*; 2...; 3 *les cohéritiers* [16, а. 2103];

– складнопідрядного речення, коли його підрядні: а) становлять єдине ціле (сукупність), напр.: *les titres qui leur étaient alors inconnus et qui auraient été postérieurement découverts* [16, а. 2057]; б) відображають обставини, які можуть розглядатися окремо, напр.: “*En ce cas, comme en tout autre, où l'intérêt du mineur semble l'exiger*” [16, а. 414];

– складносурядного речення, коли його складники характеризуються рівноправністю, сурядним зв'язком, напр.: “*Elle (l'obligation de livrer la chose) rend le créancier propriétaire et met la chose à ses risques*” [16, а. 1138].

Наведений перелік відображає реальне розмаїття відношень у ЛД, які охоплює термін *кон'юнкція*, а наведені приклади демонструють, що між певними видами кон'юнкції існують не лише близькі нюанси думки, а й глибокі відмінності, виявлення яких має безперечне значення для того, хто хоче зрозуміти поле дії закону. Як уже згадувалося, процеси кон'юнкції та диз'юнкції тісно переплітаються, аж до накладання, що, зокрема, ілюструє сполучникова конструкція, де в моделях обох типів уживаються сполучники *et* і *ou*. На небажаності такого явища в правничій сфері наголошує Ж. Рей, дослідник Цивільного кодексу Франції: “С певне коливання в сполучниках *et, ou*”, – пише він, наводячи відповідні приклади [13, с. 96], і продовжує: “Законодавці змушені інколи виправляти законопроекти у зв'язку з цією непевністю. Наприклад, у законопроекті 1446 було спочатку записано: “*En cas de faillite et de déconfiture*”. Юридичний відділ парламенту Франції виправив його на: “*En cas de faillite ou de déconfiture*” [там само].

Отже, сполучник *ou* може виражати у французькому законі: 1) взаємовиключення, несумісність дій, подій, явищ, станів і т. ін.: “*Le locataire doit... ou faire connaître son acceptation, ou saisir des motifs de son refus la juridiction*” [16, а. 313-7]; 2) відношення чергування, єднально-розділові відношення, тобто не власне-розділові відношення, а ті, що передбачають синтез тотожності (рівнозначності) й розмежування вибору подій, дій, явищ, станів: *un ou plusieurs commerçants; locataire ou occupant, personne physique ou morale*; 3) долучання: *en cas de faillite ou D.éconfiture*; 4) еквівалентність: *muni d'un cadran ou d'un dispositif similaire*. Превалює вживання *ou* в основній для нього функції – функції вибору, а от поширеного в побутовому мовленні застосування *ou* на означення пояснення (синонімічно з *тобто*) в наших матеріалах не виявлено, що до певної міри свідчить про некоректність цього його відтінку для правничого контексту. Як і у випадку зі сполучником *et*, слід говорити про базове (мовне) значення *ou* [14] і дериваційні (мовленнєві) значеннєвості, “які виявляються в певних дискурсивних контекстах” [15, с. 14].

Висновок. Кон'юнкція у французькому законі забезпечується також сполучником *et* (і), основна функція якого є додавання, а диз'юнкція забезпечується сполучником *ou* (або), основна функція, якого – це альтернатива. Особливість цих сполучників у законі – це те, що вони обидва у зв'язку зі своєю багатозначністю можуть виражати антонімічні функції і кон'юнкцію, і диз'юнкцію, тобто можуть заміняти в певних ситуаціях один одного. Але ці їхні функції є другорядними, похідними. Вибір використання сполучників *et, ou* диктується їхньою семантикою: якщо перший свідчить про одночасну актуалізацію компонентів тексту, поєднаних цим конектором, то другий – про можливість актуалізації того чи іншого сегмента тексту, введеного конектором.

Хотілося б підкреслити важливість завжди переконуватися в справжньому значенні цих сполучників, особливо в законі, і не вагаючись проводити їх лексикографічне й етимологічне дослідження. Безумовно, ця тема має перспективу подальших розвідок, наприклад, у плані синтаксичної й семантичної кон'юнкції / диз'юнкції на рівні фрази або структурної – на рівні тексту, напр.: паралелізми, поділи і т. ін.

Література

1. Ляпон М. В. Смысловая структура сложного предложения и текст / Майя Валентиновна Ляпон. // К типологии внутритекстовых отношений : сб. науч. тр. АН СССР, ин-т. рус. яз. / отв. ред. И. И. Ковтунова. – М. : Наука, 1986. – С. 46–66.

2. Oberto G. Le rôle informatique dans le processus d'élaboration des lois / Giacomo Oberto // *Rivista Informatica e diritto*. Fascicolo 1. – Milano : Istituto di Teoria, 1997. – P. 78–90.
3. Васильева Н. М. Французский язык. Теоретическая грамматика. Морфология. Синтаксис. Ускоренный курс : [учебник] / Наталия Михайловна Васильева, Людмила Петровна Пицкова. – М. : Высш.-ая школа, 1991. – 299 с.
4. Antoine G. La coordination en français : [2 volumes.] / Gérald Antoine. – P. : d'Artrey, 1962. – 1048 p.
5. Сучасна українська мова : [підручник для студентів гуман. спеціальностей вузів] / за редакцією О. Д. Пономарева. – [3-є вид. перероб.] – К. : Либідь, 2005. – 487 с.
6. Pop L. Espaces discursifs / Liana Pop. – P. : Peeters, 2002. – 258 p.
7. Tousignant C. La linguistique en cour de justice / Claude Tousignant. – Canada : Presses de l'Université de Laval, 1999. – 194 p.
8. Sandmann M. “Et” de fermeture et “et” de continuation en français moderne / Marie Sandmann // *Cahiers Ferdinand de Saussure*. – Genève : Université de Genève, 1966. – n. 23. – P. 151–164. – Режим доступу: www.persee.fr/web/revues/.
9. Riser G. Conjonction et disjonction dans la poésie Saint-Denys Garneau / Georges Riser. – Ottawa : University of Ottawa Press, 1999. – 194 p.
10. Белошапкова В. А. Предложения альтернативной мотивации в современном русском языке / Вера Арсеньевна Белошапкова // *Исследования по современному русскому языку* : сб. ст. / отв. ред. проф. А. С. Герд. – М. : Изд-во Мос. ун-та, 1970. – С. 13–29.
11. Grevisse M. Le bon usage / Maurice Grevisse. – [11e éd. revue]. – P. : Duculot, 1980. – 1519 p.
12. Инькова-Манэотти О. Ю. Коннекторы противопоставления во французском и русском языках : [монография] / Ольга Юрьевна Инькова-Манэотти. – М. : МГУ, 2001. – 435 с.
13. Ray J. Essai sur la structure logique du Code civil français / Jean Ray // *Thèse Lettres*. – P. : Félix Alcan, 1976. – 296 p.
14. Гак В. Г. Языковые преобразования: [монография] / Владимир Григорьевич Гак. – М. : Школа “Языки рус. Культуры”, 1998. – 768 с.
15. Вишнинецька М. О. Альтернативні питальні речення у французькій мові: структура, семантика, прагматика : автореф. дис. ... канд. філол. Наук : спец. 10.02.05 “Романські мови” / Марія Олексіївна Вишнинецька. – Харків, 2005. – 20 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

16. Code civil. – [107e éd.]. – P. : Dalloz, 2008. – 707 p.